

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVI. évf.

1901. Május—Junius.

3-ik füzet.

Jakab Elek élete és munkássága.

1820—1897.

I.

Jakab Elek élete és munkássága egy fél évszázon keresztül szerves kapcsolatban áll a magyar nemzet életével. Nem mint politikai vezéralak, de mint egyik legkiválóbb és legmunkásabb hazafi vívta ki ez elismerést. Meg volt áldva a székely faj minden jó tulajdonaival. Éles felfogás, tüzes véralkat, lángoló honszeretet, aczélezott akarakterő, szívós kitartás, férfias egyenesség és önállóság, hitvesi és baráti hűség alkották jellemének kiváló vonásait. A vele való érintkezés ezeknek benyomását hagyta kitörülhetetlenül maga után s java férfikorából hátramaradt arcképe is ugyanazokat tükrözi vissza. A legelőkelőbb körökben való mozgás bizonyos simaságra oktatta ugyan, de igazságszerető egyenessége és heves vére mégis a szókimondásban tükröztette leghívebben vissza lelkületét, a mely mindig megbízható, jóságos volt. Ezekből származott minden jó, a mit egész életén át művelt, az a mérhetetlen munkásság, a mit kifejtett, — s ezekből az a hátrány is, a mit megfelelő érvényesülése tekintetében mindvégig szenvedett. Nem tudott klikkekbe illeszkedni. Maga mondja: „Nem vagyok szerencés érdekszövetségekbe tartozhatni. Tettem ugyan sok irodalmi tisztességbeli szolgálatokat sokaknál, kik ma a magyar tudományosság csúcspontjain és a befolyásos körök élén állanak, de viszonszolgálatukat igénybe nem vettem, s ők nem erőszakolták rám. Most sem teszem. Azért írok, mert meg vagyok győződve, hogy az ügynek vele többet használok, mint magamnak“. (Figyelő VI. k.). S a korrall mindinkább fejlődött benne a skepsis, a bizalmatlanság az emberek iránt, kik között mind kevesebb barátot és több ellenséget velt. Hosszú életpályáján azonban a csüggedéstől ment maradt, mert a munkaszeretetet és munkabírást a sirig hű volt hozzá s ez önbizalmát nem hagyta csökkenni. Egyik leg-

becesebb művét 79 éves korában, 1897. július 22-én bekövetkezett halála évében írta, s megvalósíthatlanul még szép terveket vitt magával a sírba. Ilyen pl. az unitárius egyháztörténet megírása is.

Maros-Tordamegyében Szentgericzen született 1820. február 13-án, nemes székely földbirtokos, unitárius vallású szülőktől, (atyja szintén Elek, anyja Szekeres Jusztina), kikhez a leggyöngédebb szeretettel ragaszkodott, valamint vele hasonló szellemű ottani rokonságához, sőt a falu népéhez is. Elemi tanulását otthon végezte a nagyhirű *Tiboldi* István, népköltő falusi tanító vezetése mellett, kiről később szép visszaemlékezést ír a „Néptanítók Lapjában“ (1879.); a gymnasiumot Székely-Kereszturon és Kolozsváron az unitáriusoknál, mindkét intézet iránt megőrizvén és sokszor tanúsítván rokonszenvét, háláját. Miután böleseleti és jogi tanulmányait a kolozsvári ev. ref. kollegiumban befejezte, egy évi gyakorlatra — cancellistának — a marosvásárhelyi kir. táblához ment s onnan 1841-ben a Nagy-Szebenben székelő kinstárhoz, a hol a német nyelv elsajátítása mellett tanulmányokat folytat az ottani gazdag könyv- és levéltárakban.

Írói hajlama és fogékonysága már ez időközben megnyilatkozik. Hazafias versei jelennek meg a lapokban és a „Remény“ ez. zsebkönyvben; majd hirlapi tudósításokat ír s korszerűséggel ezikkedik nemzetiség-, vasutépítés-, telepítés- és köztelherviselésügyi kérdésekről s propagandát csinál a mértékletességi társulatok eszméjének, a melyet Farkas Sándor hozott át északamerikai utjáról. Évekig tartó eszmeesere folyt ugyan ez utóbbiról, de a kivétel amnyiban maradt. Jakab Elek azonban a maga személyére nézve a lehető legtökéletesebb mértékben megvalósította s egész életén át ritka szigorúsággal gyakorolta. Csupán a munkában tett kivételt az alól.

Az 1848-iki erdélyi országgyűlés a közügyigazgatósággal Kolozsvárra szólítja, miközben ügyvédi oklevelet szerez s maroszéki táblabíró lesz. Majd a képviselővé választott Oesvay Ferencztől az „Erdélyi Híradó“ szerkesztését veszi át. Az unio törvénybe iktatásának bejelentésére pedig az országgyűlési ellenzék őt küldi fel a magyar ministeriumhoz. Innen kezdve élete teljesen összeforr a haza sorsával. Odahagyja hivatali és szerkesztői állását, ez utóbbit Urváry munkatársával együtt s a Mikes Kelemen és Bethlen Gergely szervezési felhívását követve a 27 éves, magas középtermetű, szőke ifjú belép a XV-ik (Kossuth) huszár-ezredbe, mint közlegény. S egy lelkesítő cikkben ezt tudatva az ifjúsággal így szól: „Igen,

barátim! nekem erős meggyőződés, miszerint édes hazámnak sokkal több szolgálatot teszek, ha békéjét és szabadságát karral védelem, mintha csak önkényelmüket nézők s gyávák szokásaként feleslegessé vált irodák hűségben tollat koptatok“.

„Hazafiak, ifjúságom baráti! ime a dicső pálya, ime lelkünk régi bálványja — Kossuth által kitűzött szabadság lobogója! *Gyűljünk alá, a haza esdekelve kiált, hogy megmentünk őt, az édes anyát, önmagunk számára!*“

„Elvbarátim! innen ama kéklő bérezeken, kikkel együtt könnyezem meg nem egyszer bánatkönnyekkel a februári napok előtt hazánk elnyomott voltát, együtt esküvénk meg, hogy férfikorba lépve, véren is kiküzdendjük szabadságát: ime a szabadság megvan, csaknem fáradtság nélkül nyerők meg. Hát nem volna-e bennünk annyi erő, hogy azt megvédelmezzük?! *Gyűljünk zászló alá, a haza esdekelve kiált, hogy megmentünk őt, az édes anyát, önmagunk számára!*“

„Tegyük magunkévá Kossuth elveit, tüzét, bátorságát, hazaszeretetét; hasson át az ő szelleme, vezéreljen az ő lelke. Tartsunk és tartassunk szigorú fenytéket magunk között s ezredünk pár év alatt a világ leghíresebb ezredévé váland, mely tudni fog majd sulyt adni a nemzet akarátának s tudni fogja fékentartani belelenségünket“.

„Különösen ti, a maros- és udvarhelyszéki székelység dísze, virága, kikkel nem rég proclamatiókat iránk véreink harezra buzdítása végett, kik „öt“ és „harmincezer“ székelyt ígértetek a hon megmentésére: itt az idő teljesíteni a szép ígéretet. Ime, én beváltam szavam. Én aug. 29-ike óta felesketett Kossuth-lovag, s élni-halni kész honvéd vagyok“. (Erdélyi Híradó. 1848. 26. sz.).

Nem csupán ifjú tűz és pillanatnyi felhevülés nyilatkozik ez elhatározásban és lelkes szavakban, hanem öntudatos hazafiság és kötelességérzet, mely a szükségesség parancesszavát követi s fáradalmat, kitartást és fegyelmet követelő biztos ezélt tűz lépése elé.

Bemnek erdélyi és bánági dicső hadjáratában hét hónapi táborozás alatt kilencz ütközetben vesz részt (Gálfalva-, Szőkefalva-, Medgyes-, Nagy-Szeben-, Jád-, Piski-, Zalathna-, Mehádia- és Temesvár mellett) s hogy fegyverét ezekben mily vitézül forgatta, kapitányságig vitt előléptetése és katonai érdemrendjele tanúsítja. Hadnagyságát a nevezetes piskii csatában nyerte. Nagy Szeben bevételénél pedig nevéhez egy oly esemény fűződik, a mit az élők közt — a két szereplő bizalmas közléséből — valószínűleg csak magam

tudok s most már mindnyájok halála után érdemesnek tartok a megörökítésre. A nagy-szebeni „*Siebenbürger Bote*“-nak ugyanis azon időben *Benigni* József bécsi születésű s a katonai parancsnokságnál szolgált író volt a szerkesztője. A magyarságnak ez esküdt ellensége éveken át gyalázta benn és künn nemzetünket s vétkeken szította a nemzetiségi bizalmatlanságot, ellenségeskedést. A szabadságharcz alatt pedig teljes kiirtatásunkra buzdította ellenségeinket. Szeben bevétele napjának reggelén, 1849. márczius 11-én, mámoros örömmel hirdeti lapjában, hogy „*Bem, der Horden-Anführer*“ Segesvárnál körülvéve néz a megsemmisülés elé. S ugyanaz a horda épen azon zimankós, fagyos estve 10 órakor Szeben piacán maga előtt látja menekülni a muszkát, a helyőrséget és a lakosság nagy részét. Az üldözöttek közt *Benigni Jakabházy* Zsigó és *Jakab Elek* közé kerül s ez utóbbinak, ki őt személyesen ismerte, fegyverétől kapja meg a sors igazságszolgáltatását. Vérével engeszteli bűnét.

Jakab Elek a hadjáratra nemesak fegyvert, de irótollat is vitt magával. Hareztéri tudósításokat küldött a *Honréd* cz. lapba s pihenő óráiban megírta a székely táborozás történetét az agyagfalvi gyűléstől a marosvásárhelyi szétveretésig.

S évek, sőt évtizedek múlva is kegyelettel fújta fel ez idő emlékeit s örököltvén meg eseményeit, egyik idevonatkozó fő művében („*Szabadságharczunk történetéhez*“, 1881. 577 oldal) elmondja, hogy Nagy-Szeben bevételkor Bem jutalmul két havi fizetést s három heti pihenőt adott, mely idő alatt „ruháinkat rendbehoztuk, mert hónapok óta rendes mosatásra sem volt időnk. A nappalt menetben lovon, őrálláson, táborban, az éjjeleket csaknem folyvást úton töltöttük, hogy az ellenséget meglephessük, vagy megelőzzük. El voltunk kallódva, változóink feketék; hajunk, szakálunk megnöve; fegyvereinkre s hű bajtársainkra — kedves lovainkra sem fordíthattunk elég gondot és figyelmet. Szebenben újra szereltük magunkat. Bem a szemléken kevélykedve nézett esinos tisztikarára s ügyes huszáraira, tisztán öltözött, daliás tekintetű gyalog honvédekére. Arcunk vidám, bajszunk kipödörve, sarkantyunk, a kard, tölténytáska, pisztolyaink s a lovunk kantára és nyereg-szíjjazata fényben ragyogott. Oh istenem! de szép katonaság volt ez a magyar huszárság és gyalog honvédség! Mennyi intelligencia, mily hareziás érzés, minő szabadságszeretet s lelkekben és karjaikban mekkora nemzeti erő! Maga Árpád büszkén nézhetett volna e szép hadseregre! Mily isteni napok voltak ezek! miket felhő sehonnan nem

homályosított. Mily égi örömek! melyekbe egy esep sem vegyült“.

De fájdalom! e szép napok rövidek voltak. Már augusztus 17-én Dévánál folytatódik a világsi gyászdal egyik szomorú akkordja. Megelőző napon elmenekülnek a főbbek. A többiek az ágyukat a Marosba lökik s fegyvereiket Lüders orosz tábornok kezébe leteszik. „Századomat — mondja Jakab Elek — e szörnyű ténynél én vezényeltem. Soha életemnek ily leverő pillanata, lelkemnek ily összezúzó kinja nem volt“.

Ezzel elnémulnak a harezi riadók s ráborul az országra az a rémes síri esend, melyet csupán a menekülők sohaja, a bilinesek esörgése, a börtönajtó-kulesok esikorgása s a pribékek boszúmíve zavart meg egy időre, hogy azután évekig gyászoljon a nemzet visszafojtott lélekzettel.

Szerencsés volt, a ki visszaérkezett családi tűzhelyéhez, hogy a megfogyatkozott munkáskéz helyét pótolja az ősi barázda művelésében. Ezek közé tartozott Jakab E. is, kit n.-szebeni fogságából jó emberei — szülőföldére lett internálás feltételével — 1850. április 26-án kiszabadítának. A vérmező kettőtört aczélát és fogsága bilinesét ekevassal eserélte fel Szentgeriezén, hol négy éven át rejtegette azt a mély fájdalmat, a melyről akkor szólni se volt szabad. Így volt ez országszerte a legjobb hazafiakkal. Mint ő maga mondja ez időben: „Egy tekintélyes számú művelt ember él mostanság birtokán. Verbőzít és irótollat hajdan, ekét és vetőabrást fognak ma becsületes kezeikben. Az ország törvényhozó terében, arany-ezüstös dolmányban láthatál nem egyet csak közel időkben, s íme most ősi jószágain eselédei között, egyszerű mezei öltönyben dolgozva halad fel. Ily egyének vegyítik ma a falu népességét, mi által a falvak a birodalomnak, közelebből pedig hazánknak Aehilles-sarkaiává válnak.“

Szellemi tevékenységre teremtett lelke azonban ekkor se bír a mezei életbe szóttalanul eltemetkezni. Kezdi a népélet megfigyelésén, miről érdekkeltő közleményeket küld a lapokba. Népe iránt ezekben nyilvánuló szeretete egész életén át meg-megújul koronként. Azonban keserűség, honfiai fájdalom is vegyül hangjába. A nép könnyen feled; bánata, öröme és lelkesedése hamar muló tünet, nem jár mélyen.

A mezei élet gyönyörű esztelésében egy megmozdult táborhoz hasonlítja tavasszal a falut, hol ezerféle foglalkozás között egy

ifjú párnak házat építenek. „Az új pár bibetően gyermekeket nemzend, kiket szívök vérén táplálnak a *hon számára* -- és lesznek tán *idegen földön bujdosókkí*. Ki tudja jövendőjüket!”

Majd gazdasági tanulmányokba mélyed s ekkor telvett és haláláig használt *Agricola* (néha rövidítve: A.) álnév alatt közölni kezdi azon czikkeit, a melyek míg egyfelől hasznos gazdasági újtársokra ösztönöznek, másfelől az elalélt társadalmi és nemzeti tevékenység ébresztésére czéloznak. A *Berde Áron* szerkesztette „*Heti Lap*“ 1852—54. évfolyamaiban megjelent, kötetre menő közleményei mind e czél szolgálatában állottak. S míg e törekvése sokaknak lelkében viszhangra talált, a közfigyelmet maga iránt is felébresztette. *Köváry László* és *Nagy Ferencz* közbenjárására meghívást kap gr. *Mikó* Imrétől. Mint a gróf titkára Kolozsvárra teszi át lakását s tevékeny részes lesz azon irodalmi és társadalmi mozgalmakban, melyek az erdélyi magyarságot új életre ébresztik.

Az első lépés itt is a gazdasági téren indul meg. Az ötvenes évek elején egyébre gondolni nem is lehetett.

1853. január 21-én értekezetet tartanak az úri kaszinóban, hogy az 1844-ben alakult s a szabadságharez óta szünetelő „Erdélyi gazdasági egylet”-et ismét életbe léptessék. Kellő tapintattal és utánjárással ez sikerül is s az alakuló gyűlés február 26-án megtartatik. *Mikó* gróf elnökké lesz s Erdély jobbjai köréje csoportosulván, elhatározzák az egyleti *érlapok* kiadását. Az első füzetet — 1854—55-ben — a beteg *Nagy* Ferencz titkár helyett *Jakab* Elek egyleti tag szerkeszti, s a következő években is többször írja a jegyzőkönyvet, az *ismeretterjesztő szakosztálynak* pedig ő lesz a jegyzője, s az 1856-ban kiadott „Erdélyi Mezei Naptár“ szerkesztője, melybe egymaga nyolcz közleményt ír.

A működés indokolását és irányát az *érlapok* bevezetésében így jelzi: „Azon időkben, midőn e haza ősepületét megrázó nagy esemény kábultságából még csak az erősebbek ósudtak vala ki; midőn részint aléltan, hiú reményektől ringatva tespedett, részint enszemélyét s javát tekintő önzésbe merült csaknem az egész nemzettest, — 1852. végén néhányan arról kezdének tanakodni: vajjon úgy hagyják-e telni a napokat ezután is, mint telének egy pár év óta ekkorig? vajjon nem elég-e már a késő bánkódás? nem lenne-e eszélyes az időkkal alkura lépni? Mindnyájan átlátták, hogy ez így nem jól van, *valamíhez kezdenünk kell, hogy sorsunk jobbrafordultát egészen rajtunk kívülről nem várhatjuk, sőt szükség arra magunknak is segédkezünk.*“

„A magával számotvetés, az önelhatározás e cselekvénye gyógyulás előjele vala. A *társadalom legerősb elemei* — birtokos és értelmi osztály — *tétlenség és kétely sötétéből világosságra, a feloszlás állapotától élet felé fordulának.*“

„Ki nem emlékezik azon időkre? Ki előtt nem áll eleven képben, mily borúlt volt az ég e szép hon pusztult mezői felett! mily nyomott vala fiainak kedélye! A polgári viszonyokban, a légtelenben is volt olyasmi, mely mint némely vegyszer a testeket, mindent elkülönített, közébe furakodott az embereknek, elszigetelte a családokat, a társadalmi osztályokat szétválasztotta, magukra szorítkozni, megvonulva élni tanította. Ama férfiak ekkor így szólának: a magas kormány nagy dolgokkal van elfoglalva, gondoskodását a mi kiesinkés bajaink igénybe nem vehetik, magunknak kell egyben-másban enmagunkon segítenünk. Legfontosbak pedig ez idő szerint az anyagi érdekek, vagy — mi ránk nézve egyre megy ki: megesökkent, zsirjokból, vérökből kifogyasztott birtokaink, mezőgazdaságunk javítása, emelése; ettől függ létünk, ezen alapszik jövőnk. Tehát fel egyéni és közös munkára, számítással, egyetértőleg, önbizalommal!“

„A szétágazások, a magabazárkozottság e korában az egyesülési hajlam és egyéni erélyességre fölhívás e nyilatkozványa annyi volt, mint a *társadalmi bajok nagy részének gyökerére jutás, mint bizonyos gyógyszer, mint a tőlünk függő jobbnak kezessége.*“

„Volt-e amaz évek folytán valamely központ? vonzattak-e oda az egyének? igen-e a közérők? Nem elveszettnek látszott-e a társadalmi elemek régi súlypontja? Nem vala-e állapotunk a szétrobbant géphez hasonló, melynek alkatrészei darabokra szakadva szerteszét estek? Nézetünk és számításaink, aggodalmink és kilátásaink nem annyifelé ágazának-e, hányan valánk? És ama férfiak központul ajánlák az anyagi — e *szabad munkásságra fennmaradt tért* s azoni egyesülést. A esüggendező lelkek, lomhult erők s itt-ott feltünetező cselekvési ösztön elébe ily hasznos és életfontossággal bíró ezélt tűzni, mély felfogásra, az önérdek és kor helyes ismertetére mutat.“

Ilyen hangulatban és ilyen alapon indul meg a tetszhalott álmát alvó erdélyi magyar társadalom az ötvenes évek elején. Kissé bátortalanul, de öntudatosan, magasabbra tekintve a föld rögénél, melynek művelését ezéltul tűzi. A havi választmányi és évi közgyűlések mind nagyobb gyűrtűt alkotnak azon hazafiakból, a kik Erdély sorsát lépésről-lépésre ismét kezökbe ragadják.

Nem czéлом Jakab E. gazdasági szakmunkásságát érdemileg méltatni itten. Hiszen ez nem volt az ő tulajdonképeni hivatása. S bár e nemű tanulmányai és törekvései a kor szükségletei és igényei színvonalán állanak, mégis csupán átmeneti jeleggel bírnak. Inkább agitatorius hatásuk emelkedő ki, mely a társadalmi és nemzeti élet tevékenységének ébresztésében nyilvánult. S e tekintetben a gr. Mikó oldalán még sok irányban érvényesítette törhetlen hazafiságát és szép tehetségeit.

Vissza kellett hódítani a kolozsvári nemzeti színházat is eredeti rendeltetésének, a mi az Urbán által 1850-ben szerződötetett német szintársulat kiszorításával 1852-ben sikerülvén, a választmány elnökévé *Schwarzenberg* herczeg polgári és katonai parancsnok által kinevezett gr. Mikónak és társainak még sokat kellett küzdeni, míg az évenként változó magyar társulatokkal a színház anyagi és művészi ügyei consolidálhatók lettek. E színház történetét 1798-tól 1855-ig később a „Magyar Polgár“ tárczáiban közölte *Jakab Elek* (1871.)

Majd következett az évszáz egyik legnagyobb társadalmi alkotása, az „Erdélyi Muzeum“ alapítása, mely az ötvenes évek fokozatosan fejlődő és terjeszkedő társulati, irodalmi és tudományos munkásságának a koronája volt. Épen mint a gazdasági egyület, úgy kellett ezt is az 1841—43-iki országgyűlés aktáiból életre keltetni, s e nemes feladat is gr. *Mikóra* és munkatársaira hárult, kik magánlevelezés és a sajtó útján három éven át dolgoztak, míg az első nagy alapítók (gr. *Kemény* József és Sámuel, gr. *Gyulay* Lajos stb.) mellé olyan táborot toborzának, a mely pénzben és gyűjteményekben egy tudományos igényeknek megfelelő intézetet biztosíthata. És ez végre magának Mikónak fényes áldozata s az alapszabályoknak személyesen kieszközölt császári megerősítése mellett sikerült is. S most jött a megnyitási ünnepély, mely 1859-ben november 23—26. napjain jóval kiemelkedett hazarészünk minden eddigi mozgalmainak keretéből s a Kazinczy-, majd Széchenyi országos ünnepélyek sorozatában elsőrendű nemzeti tüntetés jellegét öltötte magára. Az olasz-francia hadjárat idején már remények kezdettek ébredezni a hazafiak szívében, hogy a hosszú télre tavasznak kell következni. S önbizalmat és bátorságot merítettek a nemzeti lét fényes manifestatiojára. A megnyitáson nagyobb erdélyi városaink, a pesti nemzeti múzeum és a magyar akadémia díszküldöttséggel képviseltették magukat, utóbbi báró *Eötvös* József vezetése s *Csengery* Antal részvétele mellett. Az egyület tagjai közül 442-en jelentek meg a városi vigadó

azon nagytermében, a hol az unio kimondatott. Még a szászok is elküldötték — legalább írásban — üdvözlétüket.

Az alapítás és az ünnepély megkapó leírását *Jakab Elek* tollából, melylyel ő ez ügynek a kolozsvári lapokban, s a „Pesti Napló“-ban is hasznos szolgálatokat tett, ma sem lehet megindulás és lelkesedés nélkül olvasnunk („Budapesti Szemle“ 1859. VII. k.), mert ő maga is ritkán írt valamiről ily szent érzelemmel. „Az előrebocsátottakból“ — úgymond — „láthatja a figyelmes olvasó, hogy miránk nézve nov. 23-ika valódi polgári ünnep volt. Rég vártuk azt mi, kik egy nemes czél után évekig küzdénk s első zalogát a sikernek e nap nyújtá. — A sajtóviszonyok tágulása s a nemzeti szellem életerős nyilatkozása is elősegítették ezt; ingerlékeny hullámzásban voltak a kedélyek és társadalom, felfokozva a figyelem, mit azon körülmény, hogy közgyűlésünkön a magyar Akadémia is képviselve lesz, és azon férfiak által, kiket az első hír szárnyán hozott, (úgy volt, hogy a lelkes alapító *Bartalovics* egri érsek is jó), oly magasra emelt, hogy e közlekedés árja minden kedélyt magával sodort. Már 21-en gyűlni kezdettek a vidékiek; magyar díszruhába öltözött férfiakkal, régi táblabíró barátinkkal találkoztunk minden szállodában; görbe kardok, bogiáros menték és sastollas magyar süvegek, s *a mi szintoly ritka: derült arcok lőnek láthatók; a remény szarait, önbiztatást s egyenes és bátor beszédeket hallhatánk mindenfelé.* 22-én az akadémiái küldöttség érkezett meg. E hírre népesülni kezdettek az utcák, megélenkült a közélet, ünnepies színt öltött a város. Minden ajkon az ő nevök volt, mindenki őket vágyott látni. Délutáni egy órakor felkeresték gróf *Mikót*, délután meg ők fogadtak látogatásokat. Estére ünnepélyes színházi előadás volt rendezve (Bánk-bánnal). Nyolcz óra után nagyszerű fáklyás díszmenet indult kettős sorban a tanúesháztól, közbül és széltől mint a tenger hullámzott a nép, a három tanodai ifjúság s őszfűrtű egykori magyar tisztviselők kezeiben lobogott közel négyszáz fáklya: a menet elején két roppant magyarhoni és erdélyi zászló, ezután a városé és czéheké, kétfelől bizonyos távolságra ismét sűrű nemzeti zászlók.

A mint a menet elindult, „Éljen“ rendítette meg a város főterét, mi a *Danielik* kanonok és társai szállása előtt háromszor lőn ismételve. Így érkezék meg a tisztelgő sokaság a b. *Eötvös* József szállása elébe, hol — az egykori kormányzói lak előtt (Bánffy-palota) — a Rákóczy-induló vérzaklató hangja és sűrű *éljen*-kiáltás közt megállapodtak. Itt az üdvözlő beszédet *Nagy* Péter, gr. *Mikó*hoz

Tisza László intézte. „Igy telt el a nap a legtisztább hazafiúi örömek között, így virradt ránk nov. 23-ika, nagy örömek feledhetlen ünnepnapja. A legszebb késő őszi nap volt. A város mint az ünnepre készülő leány tiszta, vidám tekintetű. Ifjú és őszfűrtű magyar férfiak, egykori országgyűlési irnokok és követek, királyi táblai bírák és megyei tisztviselők járkáltak alá és fel az utcákon, kedvvel beszélgetve e nap tárgyáról s fel-felidézve a mult jó időket; deli hölgyek lőnek láthatók, tömérdék attilás egyén, idegen arczok, de a mi véreink, kiket egy évtized óta nem láttunk, s minden önkénytelenül egyfelé tartott, a közgyűlési terem felé... A terem éjszakai végében emelkedett helyen volt az elnök ülése, fölötte Erdély ezimere zászlóktól körítve, körülötte a kormányzó herczegnek (*Lichtenstein* Frigyes), az akadémia küldötteinek, más városi követségeknek és legfőbb államférfainknak készített hely, tovább a főnemesség padai, oldalvást és háttérben a többi egyesületi, írói, polgári, közép-nemesi tagok helye. A terem déli végében a múzeum kertje és épülete volt látható alkalmilag festve s körfal gyanánt alkalmazva. Az egyesületi tagok jobbjára nemzeti, a főnemesség a legdíszesh magyar egyenruhában. A terem déli végében a férfi hallgatóságnak volt elkülönített helye, a karzatokon a hölgyeknek, kik nagy számmal jelentek meg mindvégig a gyűléseken. A falakat, esillárokat kisebb-nagyobb magyar és erdélyi zászlók díszítették. Oly méltóságos komolyság kinyomatát mutatta minden, a miőt a tudomány ez ünnepe épen megkívánt.“ E megragadó nyitánynak és keretnek ép oly méltó folytatása és tartalma volt a gr. *Mikó* és br. *Eötvös* ünnepi beszéde s más alkalmi nyilatkozatok, melyekben a nemzeti újjáébredés reménye és hite fölemelő erővel szólal meg. Maga az alapítás és megnyitás leírása pedig tanulságos és lelkesítő olvasmányul szolgálhat a magyar ifjúságnak, különösen napjainkban, midőn minden alkotást közpénztárainkra utalunk, mikért elődeinknek kitaratóan kellett küzdeniök és áldozniök s a mit ők a nemzet-fenntartó hivatás tudatával örök hálánkra méltóan végeztek.

Hogy később a muzeumot az egyetembe beolvasztották, azzal ez utóbbi mindenesetre sokat nyert, de az első nemesak az önálló intézmény jellegét, hanem — sajnos — a társadalom szolgálatát és nagyrészt érdeklődését is elveszítette. Pedig, hogy a legjobb hazafiak hosszú küzdelmének és nemes áldozatának intentiója a mai állapot lett volna, az alig tételezhető fel. Jó, hogy az ősök nem jönnek vissza számonkérni tőlünk a múzeumot!

Jakab Elek szelleme azonban nyugodt önérzettel tekinthet vissza nyilvános működésének ez első tiz évére, melynek fénylő kezdete és vége közé lángoló honszerelmének, férfi erélyének, rugékony és mindig fölfelé törő szellemének s személyes önzetlenségének legbecsesebb kincseit fektette a legszentebb nemzeti ügy szolgálatába. Ezen munkásságáért állást, anyagi előnyöket nem keresett, nem is kapott. Ez életének legszebb eszményi korszaka. Nagyobb személyes alkotásai később jönnek ugyan, de lelkének, szívének szűzies szárnyalása itten ragyog legfényesebben.

II.

Írói működésének irányára és tartalmára három körülmény volt döntő befolyással: titkársága, házassága és hivatala.

M-kó Imre gróf társadalmi nagy tevékenysége körébe az irodalmat is felölelvén, részint mint Mecaenas, részint mint író a kolozsvári íróvilágnak központja lesz. Így kerülnek kiadásra *Debreczeny Márton* „*Kiövi csatá*“-ja, *Kriszta* „*Vad rózsái*“ s az „*Erdélyi Történelmi Adatok*.“ A gróf maga írja *Boil Péter*, *Benkő József* és *Kendeffy Ádám* életét, „*Erdély különválását Magyarországtól*“ stb. Titkárának ezekben adva volt munkaköre: kutatások, tanulmányok az erdélyi nagyobb könyv- és levéltárakban, szerkesztés, sajtó alá rendezés.

Apósa, Al-torjai *Mike Sándor* az erdélyi kir. főkörmányszék (gubernium) levéltárigazgatója volt, nagy tudományú férfi, főkép az erdélyi történelemben s erre vonatkozólag becses könyv- és kéziratgyűjtemény tulajdonosa, a mit később veje örököl.

Jakab Elek maga is 1861-ben ugyanazon levéltárhoz kerül hivatalba, hol két év múlva aligazgató, 1867-ben igazgató lesz — s mint ilyen a fő városba központosított levétárral együtt maga is 1873-ban Budapestre költözik, honnan a következő évben európai tanulmányutat tesz a levéltárak rendezése ügyében, miről fölolvasást tart az akadémiában; 1875-ben országos allevéltáros s 1893-ban levéltáros lett; közben több évi munkával befejezte a magyar tud. akadémia kéziratárának rendezését. Erről szóló akad. értekezésében (1892) számot ad e nagybecsű gyűjteményről, mely 2417 kötetben mintegy 60.000 darab kéziratot tartalmaz.

Ezen körülményekből egy is elég lett volna arra, együttesen pedig ellenállhatlanul vezették *Jakab Eleket* a *történetírás* mezéjére.

Ha dolgozatait, melyeknek esupán — nem is hiánytalanul közlött — czíme *Színnyei*: „Magyar írók élete és munkái“-ban (V. kötet 2. füzet) 14 hasábos oldalt foglal el, osztályozzuk, a következő csoportosítást tehetjük.

A már említett közgazdasági dolgok s némi szépirodalmi kísérletek mellett számrá nézve legnagyobb tért azon *hirlapi czikkei* foglalnak el, melyek a hosszú élete folytán felmerült napi kérdések legtágabb körét ölelik fel. Beesesebbek ezek közt a színművészeti, nevelésügyi, társadalmi és politikai tárgyúak. E téren — pl. egy terménykiállítástól a vármegye rendezéseig, vagy a tanodai vizsgálatoktól a közutak építéséig — s a román memorandumtól az egészségügyi törvényig — alig merült fel valami fontosabb kérdés, a mihez bő ismereteiből merített tájékoztató, irányító, figyelmeztető szava ne lett volna. Idegzetének rendkívül érzékeny szálaít a külvilágból jövő minden benyomás rezgésbe hozta s azok elől — szobatudós módjára — elzárkozni nem törekedett; de nem is tudott volna, mert veleszületett hajlamai és vérmérséklete szerint ő *igazi journalista természet* volt, mely higanyszeszűtég enged minden parányi hőváltzásnak. S ha első sorban e hivatás mellett marad, neve, mint ilyennek, hazánkban a legelsőkk közzé emelkedik. Így azonban ez irányú foglalkozása hátrányára volt történetirői munkásságának, mert sok idejét vette igénybe s minduntalan zavarta a nyugodt és tervszerű dolgozásban. Az idő és erő megosztásának ezen hatását maga is elismeri „Kolozsvár Történetének“ előszavában. S hogy főmunkakörében mégis oly sokat és beesest adott, ez roppant termelő erejének, a túlfeszítésig vitt munkának s mértékletes életmódja által megőrzött és mindvégig fentartott testi és szellemi erői épségének köszönhető.

Egy másik csoportba foglalhatók a napi és időszakai sajtóban közreadott azon *adat- és okmányközlései*, melyek levéltári kutatásai közben figyelmét fölkeltették ugyan, de nála feldolgozásra nem kerülván, ő azokat nyilvánosabb fentartás és mások által lehető felhasználás czéljából közreadja. A mi folyóiratunk is — „Virasztásaim“ ez. alatt — sokat hozott ezekből. Ez a levéltárnoki hivatás mindenoldalú felfogására és betöltésére vall. Annyival inkább, mert a másolás és összehasonlítás itt is sok időt igényelt.

A *történetírás terén mint monographus* foglal el elsőrendű helyet irodalmunkban.

Itt kisebb munkái, mint *élet- és korrajzok* vagy idetartozó töredékek, a köz- és egyháztörténet s közélet különböző köréből és

korából vannak merítve, melyek nekrologok és baráti visszaemlékezéseken kezdve (Simon E., Sámi L., Ürmösi S., Lugossy J., Tóth K., Mikó Mihály stb.), írók, tudósok, művészek, katonák, államférfiak és fejedelmek életrajzából¹ s *jogtörténeti kérdések* tárgyalásából (görög metropolitáság, erdélyi országos ezimerek, pragmatice sanatio, királyföldi viszonyok, városi főispánság, Dalmácia, Fiume stb.) akkora terjedelemben tárulnak elénk, hogy csak magukban is egy írói életnek díszes emlékét képezhetnék. Ezek egy részével nyerte meg 1870-ben a magyar tud. Akadémia erkölcsi jutalmát a levelező tagságban.

Önálló művei között első helyen „*Kolozsvár Története*“ áll, melyen kisebb megszakításokkal 25 éven át dolgozott. A 2492 ív-negyed-oldalra terjedő mű három kötetének elsője 1870-ben, második és harmadika pedig 1888-ban jelent meg, 36 könyvmatu tábla rajzzal és 752 oldalt tartalmazó két kötet okmánytárral.

Mint hogy Kolozsvár története lépésről-lépésre kapcsolatosan összefügg Erdély történetével, ez utóbbit is amabban teljesen felölelve találjuk. S azért vett e mű oly nagy terjedelmet, a mely okmánytáránál fogva kútfő munkául is tekintendő. Hogy pedig mint monographia minő értékkel bír, azt legilletékesebben a város felkért szakértő bírálói mondják meg. „Mindazt az elismerést — így szól Szabó Károly — a mit 1869-ben a munka akkor beadott részéről társaimmal, Torma Károlyval és néhai Sámi Lászlóval bírálatunkban együttesen kifejeztünk, a most benyújtott kötetekre is részemről most még határozottabban ismételhetem. S ennél fogva örömmel kell kinyilatkoztatnom, hogy Kolozsvár városa e munkában oly lelkiismeretesen kidolgozott, a tudomány követelésének annyira megfelelő s oly kimerítő monographiát nyert, melynél különbbel hazánk egy törvényhatósága sem dicsékedhetik“.

„Szerző ugyanis nemcsak a város, mint törvényhatóság politikai életét, közigazgatási és törvénykezési viszonyait tárgyalja a legrészletesebben, hanem beható alaposággal ismerteti a város egyházi életét, a vallásfelekezetek viszonyait, az iskolák történetét,

¹ Id. Szász K., bölöni Farkas S., bogáthi Fazakas M. hidvégi Mikó Ferencz, Segesváry Bálint, Szentárhalmi M., gr. Kemény J., br. Wesselényi M., br. Kemény D., gr. Mikó Imre, A. Mike S., Szentiváni M., D. Filep S., A. R. Székely S., Kriza J., br. Eötvös J., Ipolyi, János Zsigmond, Báthori, Boeska, Bethlen G., Kemény J., Apafy, Bem, Makray L. Czelestin, Egressy G., Schodelné, Déryné, Székelyné stb.

melyek hazánk egy városában sem változatosabbak és tanúságosabbak, mint Kolozsvárott; adja a város gazdasági, ipari és kereskedelmi viszonyainak hí rajzát, a mint ezek századokon át fejlődtek vagy hanyatlottak; kiterjeszkedik a városban virágzott 32 ezéh szervezetének s szabályainak ismertetésére, s mindazt, a mit a város multjáról, ily különböző irányban kutatva, földérett, az ország történelmére való vonatkozással egy igaz világitásba állított s szerencsésen sikerült hí képbén foglalja össze. E munka épen úgy becsületére válik írója nevének, mint a városnak, melynek viszonagsúgteljes multját állítja elének“.

Torma Károly pedig ugyanakkor (1886.) így szól: „Örüljön Kolozsvár városa, hogy ily monographiával dicsékedhetik! Az adatok teljessége, felfogás, történelmi hítség, előadás, a styl correctsége . . . egy szóval Jakab művének minden előnye egyszerüen e mondatban foglalható össze: oly monographiát írt, a mely történetirodalmunk dicsére válik. Kolozsvár városa méltán fog dicsékedhetni avval, hogy legteljesebb, legjobb monographiája van széles Magyarországon“. (Kolozsvár története II. k. V. VI. l.) Egy névtelen bírálója szintén elismerve a munka nagy becsét, csupán azon érdemleges kifogást emeli, hogy az túlterjedős és benne az egynemű anyag nem tárgyrokonság szerint összekapcsolva, hanem időrendi sorban elszórva jelenik meg s így az áttekintés annyival nehezebb, mert a könyvnek sem tartalomjegyzéke, sem név és tárgymutatója nincs (Budapesti Szemle 1889).

A pályamunka tulajdonjoga szerzőt illetvén, kiadása a város költségén eszközöltetett. Írói jutalomdíjul összesen 7055 forint szavaztatott meg és adatott ki. A magyar tud. akadémia pedig, a jutalom teljessé tételére, *Jakab* Eleket, a mű megjelenése után következő közgyűlésén (1889.) rendes tagjai sorába emelte.

Írónk másik nagyobb történelmi műve *Udvarehelyvármegye monographiája*. E millennaris munka megírásával kétezzer forint tiszteletdíj mellett bizta meg szerzőt a törvényhatóság. Ő a harmincz ív terjedelemben meghatározott műből 24 ívet kefelevonatban kiszedve hagyott hátra halálakor s családja annak befejezésére dr. *Szűdeczky* Lajos történetírónkat nyerte meg, a ki e megbízatásnak eleget tévén, a kész munka nemsokára megjelenik.

A kefelevonat átnézése alapján mondhatom, hogy e munka nagy kiterjedésű, alapos tanulmány tekintetében méltán sorozható az előbbihez, s ezekben és a Királyföldről írt tanulmányaihoz

Erdély történetírásának anyaga fel van dolgozva. E mű ugyan is jóval túl terjed a vármegye monographiájának keretén s voltaképen az a „*Székelység Története*“. A miért ő annyira lelkesült s a minek létrehozására pályadíj-alapot is gyűjtött, de a minek létrejöttében — ismételt határidők multán — türelme s talán bizalma is elhagyta, végrehajtotta ő maga. Felfogását és meggyőződését — minden ellenkező áramlattal szemben — a *székelyek hun-eredetéről* széles alapon és erőteljesen szólaltatja meg e műben. S ha nem mondhatnók is ezzel e nehéz kérdést véglegesen megoldottnak, annyi bizonyos, hogy a mű a történettudomány oly erős fegyverzetével jelenik meg, hogy az az ellennézetűek ostromában kemény szirtként fog kiemelkedni s az idevonatkozó irodalomnak egyik hatalmas alkotása marad.

E tárgyhoz való rokonságánál fogva itt kell megemlékeznem a „*Székelyek története*“ pályadíj-alapjáról.

Jakab Elek már származásánál fogva is mindig melegen érdeklődött s előszeretettel foglalkozott a székelység ügyeivel. Egész hosszú írói pályája alatt újra meg újra visszatért azok egyikére-másikára. *Orbán* Balázs ismert jeles műve pedig azt az elhatározást ébresztette és érlelte meg benne, hogy a „Székelyföld leírását“ okvetetlenül ki kell egészíteni népe történetének megírásával. Ennek adott 1873-ban kifejezést a Kolozsvárt megjelenő „*Jónás Lapja*“ (Pap Miklós) első számában egy pályadíj-alapra vonatkozó felhívásával, saját maga megindítván a gyűjtést egy arany aláírásával. S a mihez ő fogott, annak nem volt szabad a kezébe szakadni. Pedig hol közönnyel, hol nyílt ellenzéssel s majd bántó félreértéssel kellett küzdenie e nemes ezél szolgálatában is; de mindez jól megfontolt, komoly elhatározásában nem tartóztatta fel s lelkesedését az ő erélyével és meggyőző rábeszélésével átvitte a közönségbe s közel másfél évig tartó nagymérvű hirlapi agitatio után, 1874. április 7-én, a gróf *Mikó* elnöksége alatt tartott közgyűlésen mintegy ötezer adakozótól gyűjtött 7087 forint 47 krajczár pályadíj-alapról számolt be. Ez eredmény s a székely történetírást indokló előterjesztése általános lelkesedéssel fogadtatott s indítványára a mű megírásával — 1880. évi határidő mellett — *Szabó* Károly jeles történészünk bizatott meg, a ki a gr. *Lázár* Miklós által már korábban kezdeményezett s anyagilag is támogatott *Székely Oklevéltár* szerkesztésével kezdett feladatához. 1890-ben bekövetkezett halálával dr. *Szádeczky* Lajosra szállott ez örökség, a ki az oklevéltár VII-ik kötetéig vitte a munkát, minek költségeit mintegy tizezer forint

értékben az alap fedezte, s magának a székely történetnek díjazására és kiadására körülbelül az eredeti összeg áll még rendelkezésre. Az alap kezelésére és a munka intézésére a közgyűlés egy nagyobb bizottságot küldött ki, mely jelenleg a gróf *Kunó Géza* elnöksége alatt működik. Alelnökök: *Köröry László* és dr. *Kolozsváry Sándor*, jegyző pedig *Kanyaró Ferencz*.

* * *

Mint hogy e folyóirat kerete határt szab *Jakab Elek* nagy kiterjedésű irói munkássága apróbb részletekbe menő ismertetésének, rátérek, hogy őt mint *unitárius író*t is — bár röviden — méltassam.

Egyházunk nagy érdemű püspöke hű jellemzéssel mondja, hogy „*Jakab E.* szívének két kamarája közül egyikben a haza-, másikban az egyházszertet lakott. Egyik a másiktól elválaszthatatlan volt . . . Ha szokásban lenne egyházunkban a „*hitvédő*“ ezim, azt ő teljes mértékben megérdemelné. Mert vallásunk minden megtámadására készen volt annak védelmére s nem merülhetett volna fel vallásközönségünket illetőleg oly kérdés, a melynek érdekében ő tollát igénybe ne vette, tudását fel ne használta volna. Háza az egyházközség lelkészeinek s a főiskola tanárainak mindig nyitva állott. A templomgyakorlást, az istentiszteletekben való részvételt a maga és családja példájával nagyban előmozdította. Buzdított, a hol kellett, oktatott, a mikor erre az alkalom kínálkozott. A tanuló ifjúságnak meleg keblű barátja volt: dícsérte a jókat, szorgalomra és tanulásra serkentve a hanyagokat, s akár az egyház, akár az iskola áldozatokat kívánt, mindig az elsők között volt áldozataival“. (*Unitárius Közlöny.* 1898. 9. sz.). Ez igaz szavakat szívvel és meggyőződéssel teszem magaméivá, mert egyéniségének és házának azokban esetelt termékenyítő hatását sokakkal együtt magam is éreztem. Élénk emlékezetemben van még, hogy mint ifjú paphelyettes a szószékről örökké ott láttam őt a szemben levő padsorok élén, s kijövet vagy a templom előtt, vagy asztalánál hallgattam beszédemre, előadásomra vonatkozó oktató észrevételeit vagy buzdító elismerését. Minő jótékony befolyással volt az a tudat, hogy egy tanult férfi érdeklődésével találkozik ifjú törekvésünk! S oktatását e tekintetben általánosította is, mert „*A politikai, szinészi és egyházi szónoklat*“ -ról tanulmányt tett e folyóiratban közzé (1874). De oktatott egyházi dolgozataiban mindnyájukat: a jelen és jövő nemzedékeit egyaránt.

A „Ker. Magvető“, melynek megalapításában anyagi és szellemi támogatásával hathatósan közreműködött, sőt mindjárt a második évfolyamnál fennakadását a kiadási költségek hordozásával elhárította, volt az az állandó esatorna harmincz esztendőn át, mely folytonosan csergedezettette az ő unitárius egyháztörténeti tanulmányaiban és jellemrajzaiban számunkra a tanulság, bizalom és kitartás erkölcsi erőforrását. *János Zsigmond* ifjú fejedelem rokonszenves egyéniségét, fennkölt szellemét, környezetének, udvarának méltóságos komolyságát, szabadelvűségét, az egész erdélyi közéletre kiható szellemi légkörét mint egyházi életünk fénykorát állítja elénk, melyre nemcsak kiesiny hitfelekezetünk, de nemzetünk is örökké büszkeséggel tekinthet vissza, mert innen ragyog felénk századokon át a *lelkiismereti szabadság* olthatatlan fénye.

Majd a nehéz küzdelmek korszakai következnek, melyekben *Szentábrahám* Mihály böles vezérletét, *Agh* István szívós, kitartó munkáját eseteli, tiszteletet ébresztő példákat állítván elénk a esüggedés leküzdésére.

Hogy pedig erkölcsi világnézetünk és hitelveink mikép hatják át és gyümölesöztetik hazafui, társadalmi és közművelődési kötelmeinket, ezt Bölöni *Parkas* Sándor, *Fehér* Márton, *Kriza* János, *Kelemen* Benó s mások életiratában szemlélteti.

Unitárius írói munkásságának azonban koronája kétségkívül „*Dávid Ferencz* emléke“, melyet megbizás alapján irt nagy hit- és egyházalapítónk elíteltetésének és halálának háromszázadik évfordulójára (1879).

E mű — hőse physikai és szellemi életének biographiája, s szerkezetében időrendi módszert követvén, abban az unitárius sarkalatos hitelvek fejlődése tiszta világításban jelenik meg — a reformatio nagy küzdelmeinek híven esetelt háttéréből. Írója, mint nem theologus, nem tudományos rendszerű theologiai, hanem a nagy közönségnek szánt és gyakorlati irányu hittörténeti előadást követ, „melyben — mint maga mondja — inkább az események és eselkvő személyek beszélnek, mint az író“. *Dávid F.*-et úgy mutatja be, mint „a kora gondolkozását századokkal megelőző szabadelvű theologust és unitárius reformátort, az elragadó előadású hitszónokot és téritőt, az apostoli szelidségű férfit és a magát övéért feláldozó főpapot, a megismert igazságért halálra kész hitvallót, kit sikerei s a királyi kegy kevélyé és zsarnokká, az üldözés kislelkűvé

és elesüggedtté nem tett, a kit nézeteitől sem a megkegyelmezés igérete, sem a börtön iszonya el nem tántorított. Mint a ki a tudás, hit és lélekerély hatalmas képviselője s a kiből az unitárismus életfája századokra kitermette magát“. Az unitárius egyház pedig a maga irodalmával és hitszónoklatával Kolozsvár magyarosodásának hatalmas eszköze lett.

Írónk, mint minden történelmi munkájában, az addig ismeretlen adatok és kútfők nagy számával lepi meg az olvasót itt is. S munkájának egyik fő érdeme, hogy Dávid F. *irodalmi emlékeit* eddig ismeretlen teljességben sorolja fel. Negyvenkét műve közül 32-nek ő a felfedezője.

„E díszes kiállítású munka“ — így szól egyik bírálója, *Deák* Farkas — „a vallásbölesészet kedvelőinek s a magyar társadalom történet-kutatóinak egyaránt leköti figyelmét és ha látjuk, hogy szerző sok tekintetben mily részletes s mennyi új, eddig merőben ismeretlen adat földerítésével lép előnkbe, lehetetlen a gondos, az ügyszerető buvártól elismerésünket megtagadni. Lehet, hogy a felekezeti hittársak örömét, a művelt közönség érdekeltségét, szóval a munka külső sikerét nagyban előmozdította alkalmosságai; de biztosan lehet állítani, hogy jelent volna meg bármikor, minden időben becsesnek, érdekesnek, tartalomdúsak, alkotásra törekvő értelem s fáradhatatlan munkáskéz díszes termékének találtatott volna minden komoly olvasó előtt“. (Századok 1880.). *Abafi* Lajos is részletes ismertetésben az év egyik elsőrendű irodalmi termékének mondja (Figyelő VII.) e művét.

Előbbi bírálója az ő *írói egyéniségét* a következő találó vonásokkal jellemzi: „Jakab Eleket minden magyar olvasó bizonynyal többé-kevésbbé ismeri. Történeti, irodalom-, jog- és vallástörténeti és társadalmi művei, értekezései, cikkei ugyyszólva egymást érik. Nulla dies sine linea. Izgékony, szenvedélyes véralkatu; meggyőződése erős, s működésének iránya határozottságot mutat. Ítéletei nem annyira a hosszas elmélkedés kristályszikláihoz, mint inkább a mennydörgés villámszikráihoz hasonlíthatók s nem annyira a magábaszálló tudós gondolkodásának eredményei, mint inkább a rohamos szenvedélyeknek, az előre kitűzött cél meghóditására szolgáló hullámesapások. Emlékező-tehetsége páratlan, felfogása gyors, szeme éles, messzelátó előre és hátra. Forma-érzéke eléggé fejlett, jól alakít s ha néhol a folytonos tömörség hiányzik is, az

összekötő szálak csinosan vannak szöve. Erős magyar s alanyiségának tudata, érzése nagyon is tulnyomó, néha az önismeret rovására. Általában tudományosan képzett, művelt, humánus ember. Vallásos, azaz racionalista a szélsőségig s nehezen alkuszik meg a reális élet örökéletű akadályaiival. A szemben állóval vakmerően szembeszáll, küzd, harezol ellene; az eltérést, elhajlást nem képes megérteni, nem tudja mérlegelni, nem is tudja megbocsátani s ilyenkor még a gyanúsításra is hamar kész . . . nincs érzéke a mérséklethez . . . Stilja magyaros, folyékony, szónokias, meleg és sokszor hat is közvetlenségével, de néhol érzelgős, sőt dagályos, nyugodt sohasem. Valóságos ágítatori stilja van, született missionárius, kit minden pillanat elragadtatásba hoz. Mindezeket így elgondolva, a sors esodálatos játékának tartjuk, hogy J. E. szobatudós, kinek az a rendeltetése, hogy életének fáklvája régi foliánsok közt lobjon s majd a nagy tanulmányokat igénylő művek írása közben hamvadjon el. Műveinek mindig lesznek bámulói, kik oly érzelmesek és szenvedélyesek, mint ő, s mindig fog olvasókra találni, kik szeretik a komoly tanulmányok csinos formában megjelent eredményeit tanulmányozgatni“.

* * *

Nagyterjedelmű írói munkásságát érdeme szerint méltányolni majd az irodalomtörténet hivatása leend.

Egyháza, melynek ő megbecsülhetetlen szolgálatokat tett, már korán tanácsosai sorába igtatta, majd közpénztára kezelésével bizta meg s általában mindig leghűbb tagjai egyikének ismerte és tisztelte. Sőt angolországi hitrokonaink is, kiket összeköttetésünk ápolása végett 1875-ben meglátogatott, a „Brit és külföldi unitárius társaság“ levelező tagjává választották.

Az erdélyi nemzetiségi jogviszonyokról irt s részben román és német nyelven is megjelent művei becsét a román irod. társaság tiszteleti tagsággal jutalmazta.

Ugyancsak rendes és választmányi tagja volt a magyar történelmi-, székely közmívelődési és közigazdasági s több más egyesületnek.

Közoktatásügyi kormányunk pedig jogtörténeti ismereteinek és a nevelésügy iránt tanusított vonzalmának gyakorlati értékesítésére tért nyujtott neki a kolozsvári jog- és államtudományi vizsgálóbizottságban és a budai állami polgári iskolai tanítóképző-intézet igazgatótanácsában.

A magyar tudományos akadémia őt tisztelte meg azzal a küldetéssel, hogy nagynevű mentora gr. Mikó Imre mellszobrának Kolozsvárt, a muzeum-kertben történt leleplezése ünnepélyén képviselje s tisztelő megemlékezésének tolmácsa legyen.

Hogy e röviden esetelt tevékenységen kívül a közjónak és barátainak mily fáradhatatlan készséggel igyekezett mindig szolgálatára állani, azt majd összegyűjtésre méltó, nagymérvű levelezése is tanúsítani fogja, mely a székely-kereszturi gymnasium birtokába került becses könyvtárának méltó kiegészítése leend.

Munkás életének legméltóbb elismerést eddigelé a *székely történeti pályadíjalap* intéző bizottsága nyújtott azon kegyeletes tényével, hogy porait a budapesti kerepesi temetőből 1900. december végén a kolozsvári sirkertbe szállíttatta át, hol emlékére közelebbről ünnepélyesen leleplezendő sírkövet állíttat. Hadd találjon itt a munkás polgár, szeretett városa közelében zavartalan pihenést! S kiknek körében -- 1855-től 1873-ig -- itt élte legboldogabb napjait: gyöngéden és hően szeretett neje Altorjai *Mike* Róza, ép oly szeretetben nevelt gyermekei: Juliska, József, Róza és Ilona s még életben levő rokonai, barátai és tisztelői hadd kereshessék fel koronként és gondozhassák itthon azt a kedves sírt, mely az érettök oly nemesen dobogott szív drága porát őrzi. Siremléke pedig hirdessen az utókornak férfi-erényt, haza-, egyház- és tudományszeretetet!

KOZMA FERENCZ.

A hit virágai.

Imák a nők számára.

(Pünkösti.)

XXXIV.¹

*A múlt idők szellemzúgását haitlom,
Mint égi hangot, csodás zendülést,
Midőn a lélek kettős lángra gyulva
Menydörgő hangon hirdeté, örök,
Meglönthetetlen isteni tanút
A szeretet legszentebb emberének . . .*

Oh első pünköst, égi jelenés,
Alapvetője Jézus egyházának :
Ragadj, ragadj a mennyország felé,
A szellemország fényes csarnokába,
Hol elmarad minden, mi por, salak,
S lényemből csak, mi lélek és igazság —
Imáldhat téged legfőbb bölcsesség

Oh tárd fel Isten végtelen világod,
Hogy esüggedt lelkem fáradt szárnyai
Megujhodottan, pihent szárnyalással
Lebegjenek *ama tájok felett,*
Hol nincs fáradtság, testi esüggedés,
Köny, siralom -- mind ősmertlenek,
A hol *csak lélek s igazság honol . . .*

Lélek s igazság szentelt ihletével:
Engedd uram, hogy hön imádjalak!
Nem kérek fényt, nem muló gazdagságot,
Sem sok nyelveken szóló bölcsességet :
A szeretet szentlelkét add reám,
Hogy Jézusomnak két legfőbb parancsát

¹ A XXXIII. l. az 1899. évf.-ban.